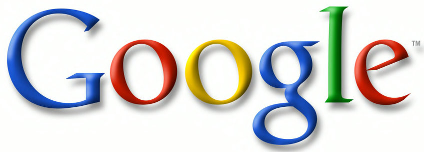
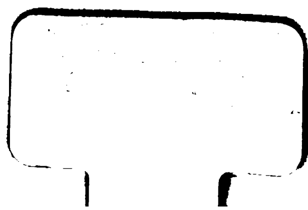

A praetorok allasa a romai allamban a torvenykezes teren

1865

A

PRAETOROK ÁLLÁSA

A RÓMAI ÁLLAMBAN A TÖRVÉNYKEZÉS TERÉN,

S TEKINTETBEN BEFOLYÁSUK

A POLGÁRI JOG FEJLESZTÉSÉRE,

S A CSÁSZÁRI JOGTUDÓSOKNAK HATÁSA A RÉGI JOGRENDSZER MEGVÁLTOZTATÁSÁRA,

A MAGY. KIR. TUDOM. EGYET. [illegible] ÁLTAL DICSÉRETRE MÉLTATOTT

PÁLYAMŰ.

IRTA

SZABÓ JÓZSEF.

PEST, 1865.
[illegible] WEIN TULAJDONA.

A

PRÆTOROK ÁLLÁSA

A ROMAI ÁLLAMBAN A TÖRVÉNYKEZÉS TERÉN,

E TEKINTETBEN BEFOLYÁSOK

A POLGÁRI JOG FEJLESZTÉSÉRE,

S E RÉSZBENI MŰKÖDÉSÖKNEK HATÁRA A RÉGI JOGRENDSZER MEGVÁLTOZTATÁSÁRA.

A MAGYAR KIR. TUDOMÁNYOS EGYET. ÁLTAL DICSÉRETRE MÉLTATOTT

PÁLYAMŰ.

ÍRTA

SZABÓ JÓZSEF.

PEST, 1865.
KHÓR ÉS WEIN TULAJDONA.

For T+ S

A

PESTI MAGY. KIR. TUDOMÁNYOS EGYETEM

JOG ÉS ÁLLAMTUDOMÁNY

TEKINTETES

TANÁRI KARÁNAK

TISZTELETE S HÁLÁJA JELEÜL

AJÁNLJA A

SZERZŐ.

„Minő állásuk volt a romai államban a praetoroknak a törvénykezés terén, miképpen használták fel azt a polgári jog fejlesztésére s e részbeni müködésöknek mily hatásuk volt a régi jogrendszer megváltoztatására.“

Jelige:

„Vérzettek és elhalltak ők
De győzelmesen;
Tetteik sugára átragyog
Időn, — enyészeten!" —

BAJZA.

Minden törvényhozás egyik sajátos jelleme az, — hogy megkülönbözteti a személyeket, t. i. mennyiben birnak a polgári-jog képességével s mennyiben nem.

Ezen megkülönböztetést a romaiknál látjuk legkiválóbban, mert az, hogy a fegyverhordozással minden jogképesség egybe volt kötve, minden harczias nemzetnél feltalálható; — de nem található fel azon egyes sajátság, melyet a romai jogból, azt hiszem, eléggé ismerünk. —

Eredetileg két osztály: a patricius és plebeus volt Romában.

Cives optimo jure — valának a quiritesek maradékai: a patriciusok, ezek valának azok, kik a curialis méltóságot kizárólag viselték, s mint a kiknél a jus imagium joga is volt. —

A patriciusoktól lényegesen különbözött a plebs, mint azon osztály, mely a meghoditott tartományok benlakóiból keletkezettt, kiknek jogozatjok kevés, mondhatni csekély volt; — igaz ugyan, hogy birtak főnök és gyülésekkel, de mindezek alárendelve voltak az előbbi hatalmas osztály felsőbbségének. —

Ezen alárendelt viszonyból keletkezett azon küzdelem, melynek nyomait, mondhatni, mindenütt láthatni s észrevehetni, mert e küzdelem, a jogérzület eleven oltalma mellett a plebeusoktól folytattatott, — mi jogaik elismerésére vezetett s lassankint minden hivatalrai képességet, sőt a consulságot is biztositá; — jóllehet nem tagadhatni, hogy ezen változás a patriarchalis aristocratia elgyengülése folytán történt.

Azt mondják sokan, hogy a patriciusok vesztett aristocratiai hatalmok folytán a plebeusoké ellenében, kik már a consulságot is megszerezték, egy birói tisztviselőség állittatott fel, — mint a mely méltóságot csak patricius tölthetné be, s mely méltóság a praetori lett volna, de a mit az éber plebeusok figyelme ki nem kerülta magoknak megszerezni. —

A praetori hivatal hiteles kutfőink tanusága szerint 389-ik évben Roma város épittetése után állittatott fel, mint a mely eleinte a város ügyei elintézésére volt hivatva s hatóságuk: i n t e r c i v e s j u s d i c e b a t, — esetében illetékes, minélfogva városi praetoroknak (praetor urbanus) neveztettek. —

Ha azon elvet tekintjük, mely hatóságuk illetékességéről áll, előttünk van azonnal azon jogkör, melyet

számokra az, az állam életben kijelölt; — s hogy ők birói tisztséggel ruháztatták fel, már a felhozott elvben van benne; — „jus dicebat“, — minélfogva állásuk birói volt, mihez hozzá kell adnom Papinián azon szabályát, mely működésöket jellemzi: „praetor adjuvat, supplex corrigit.“ —

Ezen méltóság nem sokáig ülhette azon tekintélyesség és fény-övedzte egyedüliséget, melyet a jus dicebat nyujtott, mivel a naponta felmerülő nehézségek, kérdések bonyolultsága oly sajátos alakzatokban kezde mutatkozni, hogy a fellállitott működésöket szabályzó elv megdöntése nélkül képesek nem voltak egyfelől, — de másfelől a teendők tulterjedtsége is annak főrugó vala.

Mind azon nehézségeket, melyeket a praetorok hivatásukban éreztek, a nem romai nép tulszaporodása és Romának az idegenekkeli szoros és gyakori érintkezése okozott, egy uj, de az előbbin sarkalló hatóság felállitásának égető szükségét vonta maga után, s mely csakugyan 508-ik évben Roma város'e. u. „inter cives et peregrinos jus dicebat“ elvvel praetor peregrinus név alatt életbe is lépett. *)

Ezen uj praetorság a urbanuséval megegyez, működésökben azon elvi kitéréssel, hogy míg amaz a romai polgárok, addig emez a romai és idegenek közti ügyekben volt illetékes biróság.

A praetorok tehát társadalmi állásuknál fogva

*) Fr. 2. §. 16. D. 1. 2.

tisztviselők voltak, — kik a birói hatalmat gyakorolták s ezen állásuknál fogva a szokás és törvényszéki gyakorlat szabályait fejtegetni, — a törvények hiányait pótolni, vagy tartalmát magyarázni, elavult rendeleteit megszüntetni s a méltányosság elvei szerint eljárni valának hivatva.

A netaláni tévedés elkerülése végett megjegyzem, hogy korántse higyjük, miszerint birói tisztök azon esetre is kiterjedt volna, melyek az erkölcsre vonatkoztak, mert azok a censorok köréhez tartoztak, kik valóságos erkölcsbirák is valának. —

Mindez élő bizonysága azon zavarnak, melyet a közigazgatási, birói s törvényhozási teendők vegyületéből láthatni, s épen azért oly nehéz biztos határvonalt vonni a tisztségek közt működésök irányában. —

A praetorok eleinte nem tartoztak felelőséggel, minden működésök az „aequitas"-ra volt bizva, — de később saját érdekökből szokásba jött eljárásaikat a néppel tudatni, mit edictum alakjában tették s ezen edictumaik által tették le a praetorság maradandó emlékét; miről alább.

Romában ezen két praetori hivatalon kivül találkozunk még tartományi praetorokkal is, — mely lételét Roma hoditásvágyának köszönheti.

Tudjuk, hogy a romai birodalom sebes fejlődése, hatalmának minél nagyobb terjedelme, a népek szövetségérti hajlamát ébreszték föl, — — mit elérendő, kiváltságokat osztogatott a legyőzött városoknak közellétök aránya szerint, habár mindaz csak csalétek

volt, mert általa azokat a szolgaság rabbilincsébe vezette s meg kell vallanunk, hogy nem is volt más értelme mindazoknak, mert a különféle jogok oda irányultak: minél több ember a legiokhoz Romának, — a többiek felett majd őrködnek Roma tisztviselői.

De mindazon sajátos körülmények közt, melyeket Roma története felmutat, legszomorubb volt sorsa a tartományoknak, — édesgették mint a kis gyermeket, — szinlelték alkotmányaik épentartását, mely alatt az azt meggyilkoló tőr csilloga; — mert a szolgaság megszilárditása volt a czél. —

Meg volt ugyan egy Senatus consultum által határozva a tartományok rendje és kormányzata, de az alárendeltség elvéből indulva ki, — hogy ne, a régi alkotmányt uj szabályzat s a főlségi hatalmat romai tisztviselő gyakorolta, s e romai tisztviselőséghez tartozott az igazságszolgáltatás, közigazgatás s a katonai parancsnokság is. —

Kik lettek volna mások ezen hatalmat gyakorló tisztviselők, — mint Roma küldöttei, hivatalukból kilépett-consulok és praetorok?!

Korántse higyjük, hogy az ideküldött praetorok választás folytán jutottak volna e méltóságra, — hivatalukból kilépett birák valának ezek, a praetori év letelte után; mert a kormány megengedte hivatali idejük lejártával vice-praetori czimmel folytatni a hivatalt, de a mely intézkedés sebző tőr volt az állam kebelében.

Szépen jegyzi meg egy történetirónk, mondván: „hogy a Romának alávetett tartományokban két hata-

lom létezett —: egy főhatalom, mely kénye kedve szerint rendezett, foganatositott és itélt, s egy másik többé kevésbé pecarius hatalom.“ *)

Láthatjuk tehát, hogy a preatori hivatal olyan volt Roma állam-életében, mely létező főszervének egyik jelentékeny egészét képezte, mint a melyből a preatorok állása tisztelt és hatalom övezte szinben tündökölt.

Azonban a praetor urbanus és peregrinustól lényegesen különbözött a tartományi praetor, mert míg azok választva – Romában székeltek, — ezek távol mint kilépettek vice-praetorok nyerték a senatustól a méltóságot, — tárgyunkra vonatkozolag pedig azon nagy különbség van, hogy azok a magán, ezek pedig a közügy terén voltak elfoglalva.

Minélfogva igaz, hogy működési kört szélesebbet nyujtott a tartományi praetorság, a mennyiben az helytartói volt és a közigazgatás s a katonai parancsnokság is rájok bízatott; — de még is kevésbé fontosak működési jelenségeik a praetor peregrinuséval szemben, sőt az emlitett peregrinus mellett, a praetor urbanuséi is elmaradnak, — mi azon sajátos körülményben keresendő, mely működésök és edictumaikban tündököl, de főleg az, hogy a praetor peregrinus edictumain emelkedett fel egy uj —: a nemzeti jog, — minek altanos elvek szerinti átalakulását azok eszközölték.

*) Cantu Caesar V. k. 28 lap.

A praetorok állásánál megjegyzendő azon tulajdonság, mely minden méltóság és hivatalnál t e r m é s z e t e s v a l a m i, hogy az egyesek személyes tulajdonaik tekintélye adott nagyobb vagy kisebb méltánylatot hivataluk-adta állásukhoz, — annyira, hogy ez nyithatott kisebb vagy nagyobb alkalmat az önkéntes eljárásra, s ez volt oka hogy p. o. ki dictator volt, ez által tisztviselő, törvényhozó s hadvezér is lett s csak ettől a kedvtől függött s o k t e k i n t e t b e n zsarnokká lenni.

Valóban számtalan eseteket mutat fel a történelem, hogy szabadalmaiknak s egyéni tekintélyöknek fénykörében gyakran elszédültek, melyből a praetorokat sem vehetjük ki, de példával élve tudjuk a történelemből, hogy Roma Syllától csak annak önkéntes lemondása, Caesartól meggyilkolása által szabadulhatott meg.

Ehez járult a tisztviselők tulnövekedő száma, a korlátlanságra kapott szabadság, — melynek sajnos következése — Roma elgyengülését vonta maga után; — az önkéntes eljárás pedig az alkotmány és társadalmi rend — ha nem is felbomlását, de — rongálását idézte elő.

E bajok ha nem is felgyógyitó, de enyhitő orvoslását látjuk lerakva a C o r n e l i u s i t ö r v é n y e k b e n; mely szabályozza a tisztviselők választását és számát, különösen a praetorok számát, mely a városok s tartományokban azok aránya s körülményei szerint tulszaporodva volt, — az most azt 8-ra szállitá le s a mellett azon megszoritást hozta be, hogy valaki prae-

tor lehessen, előbb quaestornak kell lennie, de azonban az által, hogy a praetorság vezet a consulsághoz, fényét emelte és sikamlóssá tette az utat. — A tartományi kormányzók hatalmát is megszoritá, zsarnokságát fékezte s a senatusnak visszaadta törvénykezési hatalmát.

E szabályzás Pompejus önkénye, — Caesar ön tapasztalata folytán uj meg uj szabályzatokon ment át. —

Roma már erőtlen báb volt, a pártok játéka, a hatalmaskodók szinhelye s az alkotmány köpenye alá rejtett dictatura küzdterévé lett; mert az emésztő baj már szivében rejle, mely sorvadását bár sajátlag, de fokonkint vezetik végenyésztéig. — Ez nem a nép vágyán és kivánalmán, nemcsak a nemzeti kasztok beléletén, de azokon, kik a társadalmi rend oltalmára voltak állitva, — azokon tünt fel leginkább; — a régi romai erény, az ős és nemes lelkesültség, a törvény tisztelet már meggyengült, az erőszak, az önérdek, a dics- és hatalomvágy cserélte fel azt olyannyira, hogy fékezni alig, — de kiirtani többé nem lehetett.

Romában a praetorok állása, melyet hivatásuk nyujta, már nem azon belső magasztosság, — nem hivataluk fényes köre, nem a birói hivatás sajátos nagyszerűsége és az együttes jogkör megóvása s betöltése volt legszentebb teendőjük, mint az általánossá vált dics- és hatalomvágy kielégitése s az azt rendesen követő önkény elérése; — mert a praetori állás a consulatusi méltóság reményét s a dictatura ohaját vonta maga után.

A közhatalom ezelőtt több tisztviselő közt megoszolva, a kölcsönös őrködés s hivatásuk illetőleg állásuk eleven érzése és tudása által fénylett s a hatalom és tisztség adta állássali vissza élésről szó sem lehetett, most a különféle meghatalmazások, szabadalmak féltése és küzdése, ugy szintén a különféle kasztok előállása, változata miatt az elenyészett, s a szabadság csak névleg s a praetorság magasztos állása csak a multban létezett.

S méltán kiálthattak fel a patriciusok Catulussal; Pompejusnak a gabiniusi törvény-adta hatalom után, mint a köztársaságnak monarchiává alakultával, hogy: „fussunk senatorok! vonuljunk vissza miként atyáink is tevék s keressünk menhelyet a fenyegető szolgaság ellen“, — e sejtelem be is következett, mert Pompejus kivette a senatus kezéből a törvénykezési hatalmat s a nép megnyerte a tribunok választási jogát.

A mint sülyedt Roma, a mit eléggé láthattunk, aként szállt alá a praetorság állása is; de nehogy elfogultsággal vádoltassam, az itt felmerült és elterjedt önkény bizonyságául álljon itt a példa:

Nemde Werres mint quaestor a pénztárral megszökött az ellenséghez s mint Dobella helytartója Ázsiába kalózkodni ment? nemde Werres saját itélőszéke elé állitotta Philodomust s azt családi becsülete megmentése és ellenszegülése miatt, mit neki feláldozni nem akart, azért halálra itélte? Visszatérve Romába mint praetor törvényt szolgáltatott s egy görög kéjhölgy és egy kegyencz által kormányoztatott, kik pénz-

ért adták el az itéletet. De mit tett mint propraetor Siciliában? Nem ő volt-e az, ki Siciliát sem a romai törvény-, sem a honi alkotmánynyal hanem mint praetor önkényüleg kormányozta? s három éven át önkényeitől függtek a törvények illetőleg a törvényszékek, ő volt vádló, vizsgáló és itélő biró. E gonosz tettek tudva voltak Roma előtt, de az eltürte egy praetornak 3 évi zsarnokságát, — s Werres dicsekedett vele s azt is mondta, hogy annyit lopott, mikép őt el nem itélhetik, s nem is merték egyenesen a senatusnál őt bevádolni, hanem Cicerót kérték föl előbb szószólásra, s midőn a vád végre bejelentetett, nemde a praetorok fenyegették a vádlókat?!

Caesar mindenekelőtt praetor akart lenni, mert tudta: ezen állás hová vezet, s mint praetor minden működése hivatalának — csak szinleg — hanem a consulság elnyerésére irányult, s praetorsága után mint tulsó Spanyolország kormányzója (propraetor) e reményét inkább édesgeté s a senatus, e gyenge báb, dicséretekkel halmazta el a ravasz praetort, — bárha Cató látta Roma szabadságának elvesztét, mert Caesar bizonyos nemét gyakorolta a dictaturának népszerüsége köpenye alatt. —

A mint Caesar hatalmat nyert, illetőleg vágyát elérte, főteendőjének ismerte a praetorságot, mely a főhatalomrai utját egyengette, szabályozni s rendelte, hogy a praetor egy éven át, a consul pedig két éven tul hivatalát ne viselhesse

Mert jól tudjuk, habár előbb kellett volna emli-

tenem, hogy a társadalom azon állásponton is tul esett, mely elé nem is gondolt, mivel a patriciusok véleményének hajlithatlanságát már megtörte a praetor edictuma s a curiát lealázta a tribut. —

E helyett ujolag megjegyzem, hogy a tartományi praetorságot, bárha közjogi s nem magánjogi, talán tul fejtegettem korlátain, midőn csak érintenem kellett volna, de nem lehete elmulasztanom a nélkül, hogy hiányos ne legyek a praetori állás kimutatásában, s mit követni kell azon pontig legalább, midőn az mellözhető leend. —

Hogy pedig azonban a praetorok állását a romai birodalomban történt változásai közt kellőleg láthassuk, fel kell tüntetnem az átmeneti korszakok szerint, mit csak azon uton érhetünk el, ha már a romai nép történelmét eléggé ismerjük.

E szerint a praetorok állása a XII táblás törvénytől Ciceró koráig képezi első figyelmünket, azután áttérünk Cicerótól Alexander Severusig, s ezt kifejtve, Severustól Justiniánig, és az azt követő kor lesz zsinormértékünk, hogy értekézésünk teljes, szabatos és kimeritő lehessen. —

A preatorok illetőleg a praetori hivatal felállitását az állam területének nagyobbodása s az által a városi hatóságok szaporitása létesité. — A consulok, tudjuk, a polgári hatóságok igazgatását is birták, de mindazon s más teendők, melyek ennek vállaira nehezültek, elkerülhetlenné tették, alsóbb hivatal felállitása által azt könnyiteni, s csakugyan állittatott is egy

külön hatóság Roma város épittetése után 387-ik évben inter cives jus dicebat jogkörrel, ugynevezett praetor urbanus nevezet alatt. *)

Tehát birói állása volt a praetornak, mely kétségtelen, hogy működési köre és hivatására egyike volt azoknak, — melyek az állam életszervének egyik főrészét képezék, s azon állás, melyet a praetorok ezáltal nyertek, oly terjedt és még is szük volt, — hogy hivatásuk megfelelése a leglelkiisméretesebbséget tételezte föl. —

Terjedt volt — mint emlitém — a praetor hivatala és köre az által, hogy körvonalozva nem volt oly szorosan azon tér, melyet ha áthágtak volna, más hatóság hivatalos köre megsértetett volna, — de ne hogy félre értessem, minthogy ők inter cives jus dicebat esetében valának illetékesek, — mert megjegyzendő, hogy a praetorok nem csupán birók valának a szó szoros értelmében, — hanem őrei a jognak és fejlesztői t. i. ha a fenálló elv vagy gyakorlat már alkalmatlan és a kor igényeinek meg nem felelt, modositák, javiták vagy ujjal cserélték fel. —

E szerint oly mélyen gyökerezett hivataluknál fogva állásuk nagysága az államéletben, hogy az könnyen sikamlós lehetett, főleg mivel sok tekintetben a praetor az aequitásra volt hagyatva. —

De szük volt hivatásuk köre azért, mert azon kor államszerkezete ugy volt létesitve, hogy egyike őrköde másika felett s a senatus az egész felett. —

*) Ir. 2. 16 D. 1. 2. — Livius I. 26. II. 1.

Azonban a praetor urbanusi hivatal nem sokára egy testvér-hivatal által szélesbült praetor peregrinus névvel, inter cives et peregrinos jus dicebat jogkörrel, minek azon sajátságos körülmény volt oka, hogy a praetor urbanus a nem-romaiaknak tulnevekedő száma s azoknak ezekkeli szoros érintkezése miatt annyira nehezült hivatásuk betöltése, hogy a különféle zavarok felmerülésének, — s azok következéseinek kikerülése végett annak alakzatára az idegenek részére a praetor peregrinusi hivatal felállitása nélkülözhetlenné vált.

A praetor peregrinus épen azon fontossággal birt, mint az urbanus, s ez is, mint amaz birói volt.

De ne higyjük, hogy a praetorság itt végét érte volna, mert a praetorságnak mint-egy folytatólagos közegeül szolgáltak a tartományok, bárha itt már közjogi téren történt a működés, — mert tudjuk, hogy Roma hoditásai több tartományt tettek provinciává, s ezen provinciák polgári és katonai helytartójává 4 uj praetor neveztetett ki, kiknek hivatásuk és állásuk a polgári ügyekben szintén a birói, — fegyelmi tekintetben helytartói volt. Azonban a VII-ik században azon lényeges változást szenvedtek, hogy a quaestiones perpetuae felállitásával az uj praetorok mint azok elnökei Romában laktak s csak hivatali évük letelte után mentek a provinciákba ugy mint pro-praetorok, s az ilyen propraetorok küldettek a meghóditott tartományokba is.

A praetor urbanusoknak rendőrségi kezelés is adatott, — kik azt a nép aedilis-seivel végezték, a mivel némi polgári törvényhatóság volt egybekötve.

A praetoroknak ezenkivül azon állása volt még hogy a consulok hiányában — interea nem létében mint annak rendkivüli helyettesei a — praetorol valának. —

Emlitők jóval előbb, hogy ezen birói tisztségé a romai állam régi szerkezetének sajátsága folytán csak patricius viselhette mint olyan, a ki ezen képességgel birt, minélfogva a plebeusok kizárva voltak, — épen azért meg kell jegyeznünk, miszerint a plebeusok 417-ik évtől fogva már ezen tisztségre is képességgel birtak, s mely időtől fogva a patriciusokkal vegyesen praetoroskodtak. —

A praetoroknak állása igazságszolgáltatás és a törvények figyelmes őrzése és fejtésében — határozodik, s valóban igaz, hogy a romai jognak a praetori hivatal felállitása után öregbedő müvelése, nem a törvényhozó hatalom rendeleteinek érdeme, hanem jelen kérdésünk alattiaké: a sajátképeni biráké; — de a mely működés, mint meglátjuk alább, a jus gentium felállitására vezetett. —

A praetorok állását ezen minőségben találjuk Ciceró koráig, azaz azon korig, midőn a romai állam szinleg még köztársaságnak látszott, de az egyeduraság hatalom már föl-föl tünedezni kezd, miglen Caesar Octavianus alatt a régi köztársaság elenyészett s belőle a princeps hatalma emelkedett magosra. —

A princeps hatalmával, mint a köztársasági formák elenyésztek, ugy lényeges változások állottak be

a régi köztársasági hatóságokban is. A nép hatalmával letüntek a comitiak, a hatóságok választása a tanács illetőségéhez tartozott, mit Tiberius alatt határozott alakban láthatunk. — A régi köztársasági hatóságok még fenn tartották ugyan magokat, — de jogkörük áz'uj szervezettől tétetett függővé. —

Azon praetorok, kik elnökei voltak a quaestiones perpetuaenak Septimius Severus alatt megszüntek, — a praetor urbanus és peregrinus e korszak végeig megmaradt ugyan, de az uj szervezethozta körülmény folytán ujak is merültek fel, — a hit-bizottmányok, az állam ügyeire és az örökségre praetorok neveztettek, minők valának a praetor fideicomissarius, a praetor fiscalis, és praetor tutelaris. —

A praetor fideicomissariust Claudius állitá fel, s pedig kettőt, — de Titus óta csak egy fordul elő. — *) A praetor fiscalist Nerva létesité, mig a praetor tutelarist M. Antonins. —

Ezen praetorok állása megközelitőleg sem hordozta azon szabadalmat magán, melyet az előbbi korszakbelieké, — vesztett állásuk fontossága az által, hogy felsőbb biróságokhoz fellebbezni lehetett, továbbá edictumaikban Cornelius néptribunnak törvénye által korlátoltattak. **)

A kincstár főnökei (praetor aerarii) a praetorok közül szoktak választatni. —

---

*) Mackeldey: Romai jog. I. 32 lap. jegyzete.

**) Cornelius törvénye R. é. u. 687. évben.

Ez azon változás, mely a praetori hivatal állásában Cicerótól Alexander Severusig történt, — de már ezekből láthatjuk, hogy a fokozatos változások és modositások miként változtatják azt át, s mi által jogkörük megszorittatott, működésük korlátoltatott s birói hivatásuk adta edictumaik megszorittattak, mely mellett még az aequitas sem maradt meg épen, mert a felebbezhetés intézményeivel — inkább a fenálló törvények szerinti eljárást, mint az aequitas tekintetét vonta maga után, — sőt azt is mondhatni, hogy a praetorság most már eszközzé kezde válni a princeps hatalma megszilárditására és támaszul is, ezután nem kereshetjük többé állásuk horderejének azon fénypontját, melylyel birtak, mert a köztársaság bukásával sirba szállt állásuk nagysága is. —

S mint a minő sebes léptekkel haladt enyészete felé, az egykori hatalmas állam oly mérvben csökkent a praetorok állása is, mit Alexander Severus halála után tagadnunk felesleges. —

Jóllehet azt mondják sokan, hogy az államszerkezet egyszerübb lett a császárság alatt, de épen ezen egyszerüsége mellett vált fontosabbá az állam igazgatása; az igazgatás élén a császár állt államtanácsával, mely Diocletian előtt concilium, az óta már consistorium princeps-sé változott. —

Constantinus ismeretes reformjai folytán a praetorok a praefectus urbi alá vettettek. A praefectus urbi kormányzója volt a fővárosok valamennyieinek.

Azon változás, melyet Constantinus reformjai

idéztek elő, mind a szervezet, mind a romai jogra nézve nagy volt, mert nem a szabadröptű szabadság szelleme s a régi romai szellem élt, hanem az önkény, erkölcs-romlás és a történelemből ismeretes belzavarok sora állt elő, mely békóiban tartá az előbbieket! —

Mindezek végre tulnövelték az intézményeket, míg annyira megszaporodtak, hogy Jusztinian reformjai kellettek, de a mint az anyaghalmaz miatt okozta reform előállt, aként enyészett el a praetorok befolyása a jogtudományra; mert ezen korban, sőt az előbbiben is már a császári hatalom alá rendelt fizetés melletti hivatallá változott a praetorság, melynek működésköre minden tekintetben a császár vagy állam tanácsától tétetett függővé. —

Nem tagadhatni, hogy alig volt változás, — mely a praetorságot ne érte volna, hol száma, hol a körülmények szerinti hatáskör, hol az igények s a fenálló jogelvek kivánalma szerint. —

Összevonva a mondottakat, jegyezzük meg a következőket.

A praetorok állása a romai birodalomban a köztársaság idejében szabad és az aequitas elvére állitott birói hivatásában határozódik, mely minő fényes és annyiban mennyiben mondhatni korlátlan, épen oly üdvös eredményekre volt hivatva, de e birói hivatás nem csupán a jogszolgáltatás, illetőleg az eljárásra vonatkozott, hanem a törvények modositása, javitása sőt eltörlése s ujakkali potlásban állt, — mint melyek edictumaikban fellelhetők.

Hogy a praetorok azon állásában, melyet a köztársaság szerkezete hozott magával, sokáig nem maradhatott — már Roma politikai nézete mutatta s a mellett a consulatusságrai kilátás — nagy mérvben kábitó szer volt. —

De valóban mint Roma hatalmát és világszereplői hivatását érezte s a népszerűség mellett népszövetségre törekedett s a tartományokban praetorok felállitását helytartói tisztтel elrendelte, sőt a hivatali évek multán kilépett praetoroknak, mint pro-praetorok, szereplését megengedte; kettős körülményt látunk feltünni, melynek egyike tőr, másika méreg volt, melyet az óvatos Roma önnönmagának készite, megsemmisitendő lételét s általa ősi szerkezetét. —

Akkor készité a mérget, midőn a meghóditott tartományokba romai tisztviselőket tett s az alkotmány megtartásának igérete mellett oda forditá igyekezetét, hogy azokat a szolgaság vas békójába verje — s így önmagának katonákat szerezhessen legióihoz, — s a netaláni elégületlenséget lecsendesitik majd a kiküldött praetorok, s mely nem az elégületlenség lecsilapitását de fokozatát vonta maga után, s mint nött az, és orvoslás nem érkezett, azon arányban mérgezte magát Roma, melyet nem sejtve bár, — de érezett. —

Tőr volt az államszerkezetben a propraetorok szereplése, — egy szóval a hivatalokból kilépettek müködésének további megengedése.

S mint a belzavarok nőttek, a praetorok állása is aként változott, s miután pedig a köztársasági for-

mák eltöröltettek s a princeps emelkedett föl teljes fényében, — a praetorok állása csak régi fényű lett s azon elv, mely állásukat oly szépen körvonalozta, miként mint olyak: kik birói hatalmat gyakoroltak s ezen állásuknál fogva a szokás és a törvényszéki gyakorlat szabályait fejtegetni, a törvények-hiányait pótolni vagy tartalmát magyarázni, elavult rendeleteket megszüntetni s a méltányosság elvei szerinti eljárás képezte körét hivatásuknak, már a princeps méltóságával, de még kevésbé a császáréval fért meg, sőt sok tekintetben ellenkezett.

De miután a császárság kifejlőde, a praetorok, mint minden consularis méltóság és állás elenyészett, s az egyeduralom sánczain belől és kivül csak egy volt: — a császár, a mi még lehetett, csak eszköz volt annak kezében, önhatalma fentartására, sőt a praetorok, mint emlitők, fizetéses hivatalnokok valának s még a praefectus urbinak is alávetve, — kik előtt egykoron a consulság állott. —

S hogy ezen állásuk, melyet a praetoroknak a romai államszerkezet adott, jobban feltünhessen, működésökből lelhetni fel, miután állásukat, eredetök és változásaikat s az átmeneti korszakokat is figyelemmel, s elég világosan fejtegettük, mi végett lássuk tehát:

Miképen használták fel ezt (állásukat) a polgári jog fejlesztésére? —

A romai állam sajátos viszonyai s társadalmi állásuknál fogva különösen, hogy a romai jog nem ment

át valami váratlan vagy erőszakos változáson, hű maradt régi határozataihoz, soha sem törlé el a XII táblás törvényt s mint mondja Livius: „In hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatique juris est“ — hanem a tisztviselőkre voltak hivatva, kik ezt edictumaik által eszközölték is. —

Tudjuk, hogy Romának szoros viszonya volt az idegenekkel, mely viszonyból a romai polgárok és idegenek közti különbség s ez által két jog származott: a polgári és nemzeti jog; s e két jog alkalmazása végett az első pun háboru táján egy idegen s egy városi praetor választatott, kiknek száma Roma növekedésétől tétetett függővé, mert Roma hatalmával ezek száma is 4, 8, 16 s többre is szaporodott.

A praetorok kezdetben mint birának valának, kikre a polgári ügyek elintézése bizatott, tehát az igazságszolgáltatás, — működésök a lelkiismeret s a méltányosságon gyökerezett, a fenálló törvények tekintetbe vételével, — de később saját érdekök ugy hozta magával, hogy hivatalukba léptökkor nyilvánitni kellett azon elvet, mely szerint eljárni fognak, melylyel ha szabad igy kifejeznem magam, a törvények iránti nézetöket s mintegy hitvallásukat tették le, de a mely a fenálló jog megsértése nélküli volt. —

Ezen jelentések eleinte önként, — hivatásuk érzete, később erre köteleztettek s mint Pompinius megjegyzi: „Jura reddebat, et ut scirent

cives, quod jus de quaqua re dicturum esset, seque praemunirent, edicta proponebant." S valóban ezen jelentéseik, miket edictumoknak neveznek, — annyira fontossá kezde válni, a mi azzá is lett, hogy az tartozott a romai jog azon nélkülözhetlen segédének, mely őket (utódaikat) a fenálló törvények tulszigora között vezette, ugy az igazságszolgáltatás, mint eljárásokban, mert ezen edictumokban a törvények magyarázata, — javitása, uj formák, fictiok sat. sat. s több felmerült kérdések valának megoldva (példázgatólag), — melyek a praetorokat hasonló esetekben vezették. —

Nem állott ugyan eleinte az, — hogy az elébbi praetor edictumát az utódnak megtartani kellessék, minthogy minden praetor hivatali éve kezdetén edictumot bocsátott ki, de azért mi jót benne az utód talált, azt megtartá, vagy modositá, vagy ujjal toldá meg, aként a mint haladott az államélet, a törvényhozás, a szokás és közvélemény nyomán, — annyival inkább, hogy mint eszközök (az edictum) a romai jog tulszigorának enyhitői valának a fictiok, a kivételek, az inintegrum restitutio sat. felállitásával. —

Igy ezen edcitumok oly mélyen hatottak a romai jogra, hogy nem csak annak kerekdedségét, hanem könnyü alkalmazását állitták elő, és bátran mondhatjuk, hogy a praetor peregrinus edictuma tevé a jus gentiumot azzá, mint minőnek azt ismerjük. —

Valóban a praetorok állását minő fényessé ez tette, — ugy ez volt azon közeg is, melyben hatásuk

állt a polgári jog fejlesztésére s mint melyben öszpontosul a jogi rendszer megváltoztatása is. —

A praetor emlitett edictuma vagy örökös, vagy időleges volt, (edictum annuum vel perpetuum), — melyet az uj praetor vagy egészen elfogadott, mit ha tett: az „edictum tralititium — átvett hirdetmény"-nek czimeztetett, — vagy uj, vagy modositó szabályakkal tolda meg, (edictum novum vel nova clausula). —

A tartományi praetorok edictumai edictum provinciale név alatt ismeretesek. Megemlitendő e helyt az, hogy edictumokat mások is, mint az aedilisek bocsájtottak közre, de valamint ezen, ugy a tartományi praetorok edictumait is, mivel ezek a köz és nem a magánjogra tartozók, mellőzni tartozom.

Ezt tehát mellőzve, kétségtelen igaz, hogy a praetorok edictumai tetszés szerintiek levén, sok visszaélésre lehettek s nyujtának tért, miután edictumaikat csak a fenálló szabályok s törvények sérelme gátolta, más tekintetben önkényük szerinti volt; de minthogy a törvények hiányosak voltak, s melyhez azon körülmény is járult, hogy elődeik edictumait megtartani, módositni, sőt egészen mellőzni is lehetett, ennélfogva csak belátásuk s jogi nézetüktől tétetett függővé, mely felhozott évekből kiindulva, természetes, s önként kiviláglik, hogy nagy anyaghalmazt eszközölt, minek folytán az ebből felmerült s felmerülhető viszályok s ne taláni visszaélések kikerülése végett 687-ik évben Roma u. Cornelius

néptribun azon inditványára, hogy: „az örökös hirdetmények megtartására köteleztessenek“ elfogadtatván, ezen időtől fogva a praetorok a fentebbi inditványnak szabálylyá váltával — korlátoztattak.

Ez által azon tér, melyre állásuk által hatottak, nem csak kijelölve, hanem már korlátolva volt, — mindamellett még is tagadhatlan, hogy e korlátok kimutatták ugyan a tért további hivatásuknak, de századok lefolyta alatt oly halmaz állt elő, hogy azt a tévedések s különféle hátrányok kikerülése végett, melyek ily esetekben rendesen felmerülnek, mint a melyek a törvényhozás és igazság szolgáltatás kárára vannak, — Hadrián császár Salvius Julianus praetor által rendszeresitni akarta, s meghagyá, hogy azt az idő kivánalmához képest idomitva, — rendszerbe szedné, — s e tekintetben neki szabad kezet engedett az edictumokra, minek megtörténtével megerősitést is nyert 131-ik évben Kr. sz. után, — mely időtől fogva többé meg nem változtatván: „Örökös edictum“ név alatt képezé a romai jog főforrását. — *)

---

*) Az edictum rendszeresitését már Ofilius, Caesar barátja megkisérlé, s Julian csak a honi s idegen praetorok edictumait egyesité, — az aedilisekét külön toldatba foglalva össze (Fr. 2 §. 44. D. de orig. juris). — Ezen edictumoknak csak töredékeit birjuk, melyek legtökéletesebben találhatók: Wieling Frag. edicti perpetui. Franc 1733 — de Weyhe Libri III Edicti cellis 1821. Haubald. Instit. juris rom. 137 lap, és Van Reenen, fontes tres jur. civ. rom. ant. Amtelod 1840, 41 s köv. U. lásd továbbá Pauler encyclop. 46 lapon.

Uj elveket nem állitott fel Julianus, de annyiban vál-

Azonban korántse higyjük, hogy a praetorok hatása ezzel tán mintegy bevégződött volna a romai jogra, mert habár nem is azon mérvben, de mégis az ő hivatásuk volt: az eljárásban a hiányok pótlása, s ezen fennmaradt szabadalom sok menhelyet és közeget talált az örökös edictum falai közt, a nélkül, hogy annak sérthetlenségét látszólag legkevésbé is rongálta volna.

Tudjuk ugyan is a történelemből, hogy Roma folytonos küzdelme minő bonyodalmat s ujitást hozott, s valóban az alkotmány változata mindannyiszor uj forrását nyitá meg a jognak s ezen változásban mintegy enyhitő eszköz volt a praetor, mert a praetor edictuma szelleme volt a democratiának, a patriciusok hajlithatlan és kemény joga ellenében, — melyet különféle keresetek és kifogások által korlátolt s mintegy kijátszotta a formaságokat, oltalma alá vette a természetes tulajdont a quiritarius birtok ellenében, de többre

tozást hozott, hogy az elavult rendeleket kihagyta. Többen hozzá fogtak az ő művének értelmezéséhez, magyarázatához s ezt maga Julianus kezdette meg, utánna Pomponius és Ulpianus 88, Paulus 80. Furius Antiochus 5 könyvben, ugyszintén Saturninus és Gajus. Az ujabb jogtudósok pedig a szöveget vissza állitani igyekeztek, különösen láthatni Jul. Bauchin kisérleteit 159?. Pothiernél, Pandectae Justinianae. T. I. Westenberg: Handbuch des röm. Rechtes. Berl. 1821. Wieling Fragmenta Edicti perpetui, Franeker 1733. lásd Cantu Caesar egyetemi világtört. VI k. 226 lap.

Az edictumra vonatkozólag lásd: H. Giphanius Oeconomia juris. Strassburg 1812. N. Noodt, Commentarius ad Digesta. Heineccius: Edicti perpetui ordini et integritati suae restituti duae. — E. G. L. de Weyhe: Libri tres edicti vagy de origine fatisque juris prudentiae romanae praesertim edictorum praetoris ac de forma edicti perpetui. Cella 1821.

terjeszkedett ennél az által, hogy az usucapio, mint a mely csak az olasz birtokra terjedt ki, mellette érvényre emelte a tartományi birtokra s praescriptiót.

De a praetorok edictumaik által többet is tettek. Jól tudjuk, hogy végén a végrendelkező kitagadhatta gyermekeit az örökségből; — a praetor pedig azon állitásával, hogy józaneszü ilyet nem tehet, ha csak nem őrült, az előbbit ez által megsemmisité; továbbá a polgári jogban a kötelezettségek forrásai csak a szerződések és sajátlagos büntettek voltak, — de a praetor aequitas elvénél fogva életbe léptette a quasi szerződéseket és a quasi büntetteket, mely által azon szép és magasztos fejleményre vezette át a polgári jogot, minél fogva a törvény hatása oly kötelezettségekre is kiterjesztetett, — mely az előtt egy — a lelkiismeret itélőszéke elé tartozott. —

De nehogy azt higyjük, hogy a romai praetorok mindezeket gyorsan eszközölték volna, hanem a fenálló s régi törvények iránti tiszteletet fentartva, lassan de folytonosan munkálva, mint az azt eszközlő ujabb szükségek felmerültek.

Kétségtelenül igaz, — hogy oly fényes eredményekre vezette a praetorok munkálkodása a polgári jogot, hogy méltán mondhatni, miszerint: „az europai jogok e n n e k zsinórmértékül tartását csak azok folytán nyerhette“ — mert tagadhatatlan, hogy Roma minden eleven jogérzülete mellett — fenálló szigoru s aristocraticus szellemü intézménye folytán, nem állott volna ott soha, — hol jelenleg tudjuk. —

Azonban a praetorok Caesar korában sajátos jellegüek; de nem is lehetett csudálni, mert a méltóságokhoz jutás már csak megvesztegetés által volt elérhető, — bizonysága az, hogy a forumon a szavazat elárusittaték, érdem, tekintély szerént, — polgári állás tekintetet sem érdemelt, sőt néha a kard jelölte ki a pályázókat.

Az emlitett korban, a praetorok befolyása s tisztük betöltése a polgári jog fejlesztésére miben állhatott, vagy miként feleltek meg, elképzelhető, főleg ha hozzá teszszük azt is, miként a törvények ismerete másodrendüvé lőn, a szónokok léptek előtérbe, s ez volt azon pályakör, miáltal hivatalokra és méltóságokra megnyilhatott a tér, s ez volt azon kor, midőn csak két hatalmat ismert a romai alkotmány: a népet és katonaságot.

Mindezek, kétségtelen, sokféle ingadozásokat okoztak, s mégis a legbámulatraméltóbb jogtudományt alkoták meg.

Ezen korban volt — mondhatni — a jogtudomány legnagyobb hinárja, de minden esélyek mellett, a törvények iránt bárha gyengült is a tisztelet, de az állam iránti kegyelet, — a köztársaság édes emléke s a praetorok felmerült buzgalma és tevékenysége anynyira ellensulyozta, — hogy az el nem veszhete s a mellett a számtalan és sokoldalu esetek különbfélesége oda vezette, néha tán tudatlan, a praetorokat, hogy az egyes tények hasonlatosságából elveket lehet felállitni,

s melyeknek összege végül kerekdeddé levén, szabályként alkalmaztatott. —

S épen ilyes esetek vezették a praetorokat az ismert fejleményekre, — melyek benfoglalvák ugyan az örökös edictumban, de a melynek hiányait pótolni — elkerülhetlen volt, s így tevékenységük kényesebbé lőn. —

Mindezek mellett elfogultak lennénk, ha be nem vallanánk azt is, miszerint az örökös edictum által, mint emlitők, törvényhozó joguk megszünt, de épen ezáltal két másnemű intézkedés állt elő, egyike: hogy a császárok Hadrián óta a perlekedők kivánalma szerint rescriptiokat bocsátottak ki, melynek folytán a törvények értelmezése és alkalmazása történt s mely által a törvényhozó és birói szerepet átvették; másika pedig azt volt: hogy ezek folytán felmerülő több vitás kérdések miatt a jogtudósok tekintélye emelkedett tulsulyra.

Ime minő változások, — minő fejlemények!

Igy a mondottakból e szerint világosan kitünik, hogy a jogi rendszer megváltoztatására lényeges befolyással kellett lenniök s valóban működésükből ezt felmutatni is képesek vagyunk.

A praetorok edictumait ha mélyen vizsgáljuk, a szokás követelményét, — a logikai magyarázat szinezetét félreismerhetlenül előtünve látjuk, — különösen az analogia jurist, mely oly esetekbeni alkalmazásból áll, midőn esetek hiányoznak a törvényben, melyeket a törvényhozó előre nem láthatott, s innen

azon szabály: „ubi eadem ratio, ibi eadem dispositio legis.“

Hason esetet mutat fel erre a fr. 65. 3D ad S.C. Trabelt. s melyet több praetori edictum igazol, — de mellőzve az egyes eseteket illetőleg példákat, állithatjuk, miszerint minden quasi contractus, quasi delicta, és actiones utiles a jog-analogia szülöttei. —

Hozzá járult az analogián kivül még az is, hogy ha a törvény szigora vagy más tekintet kétséget hagyott fenn, mindig a praetor méltányosság-érzésére bizatott az eset, s mint ezt fr. 192 §. 1. D. R. I. nyiltan mondja: „in re dubia benigniorem inter praetationem sequi, non minus justius est, quam tutius.“ —

Hogy azonban fejtegetésünk kimeritő legyen, — szükséges kissé részletekbe is bocsátkoznunk, főleg azokra nézve, — melyek fontosak s a jogi rendszer megváltoztatására hatottak, — melyek után azokat összevonva, a jogi rendszer megváltoztatásán könnyen áttekinthetünk. —

A régi romai törvényekben a tények (factum) mint a jogok alapjai, egyszerűen mint „vera“ fordul elő, — de a praetorok állitják, hogy a cselekvények lehetnek vera vagy ficta-k; mi által a juris fictiokat állitván fel, a régi jogot lényegesen megváltoztatták, — eleinte csak a régi jog tulszigorának enyhitésére hozatott, később pedig amannak mintegy ellentését képezte. —

A juris fictiok 3 félék:

a) affirmative: „quibus aliquid factum esse fingitur, quod factum non est", melynek kereseteül az ismeretes Publiciana in rem actiot állitották fel, mint a melyet Publicianus praetor azon jog-fictióra állapitva rendelt el, hogy ha az elévülés, melyet a követelő csak akkor kezd meg, midőn a tárgy birtokából kiesett, — már kitelt, minélfogva a még meg nem szerzett tulajdon ugy állíttatik elő, mint már megszerzett. *)

b) negative: „quibus aliquid non factum esse fingitur, quod tamen factum est. Mire példát nyujt a §. 4 Instit. de actionib., mely ellen az actio Publiciana rescissoria adatott.

c) translative: quae non de ipso facto, sed de rationibus et conditionibus ejus verrantur; de ez ismét:

1. személyiek (personales) példát nyujt fr. 1. §. 12. D. de vi et de vi arm.

2. dologiak (reales) §. 4. Instit. de R-dis.

3. helyiek (locales) fr. 18 §. 2. D. adquit. vel ommit.

4. időlegesek (temporales.)

A personalesnél azon jog-fictio állíttatott fel, hogy a factum más személynek tulajdonittatik, mint a ki véghez vitte, — a realesnél a factum más tárgyra irányoztatik mint a használatra; — a localesnél pedig a hely egy másikért vétetik, — traditio longa manu facta; végre a temporalesnél a fictio az, hogy ugy tétetik fel, miszerint a factum más időben történt, mint a melyben

*) Fr. §. 4. Instit. de actionib. Henfner rom. jog. I. 73 lap.

történt valósággal, p. o. legitimatio per subsequens matrimomium-nál. —

Mindezen viszonylatok egyszerűségéből kivetköztették a felállitott romai törvényt, s a praetorok méltányossága a tulszigor enyhitése tekintetéből azt sajátos helyzetbe tevék. —

Nemkülönben a praetorok érdeme: a praesumtiok (gyanitások), melyek segélyével oly finommá tevék az eljárás közegeit, hogy az kiszámitott lépéseket igényelt. — ily praesumtionak hely adatott oly formán, hogy bizonyos factumok valók gyanánt vétethessenek, melyekről nem tudni biztos valóságokat. —

Praesumtio kétféle létezik: praesumtio facti et juris, ez utóbbi simplices és violatae-ra oszlik. —

Egyátalában mi minden praesumtió hatását illeti, abban állott, hogy a bizonyitás elősegitessék. — A praesumtio facti nem birt bizonyitó, hanem csak azt elősegitő erővel, mig a praesumtio juris az ügy eldöntését eszközlé; a praesumtio juris simplices és violante közti megkülönböztetés és hatály abban összpontosittatott a praetorok által, hogy mig az első (simplices) csak ellenkező be nem bizonyitásáig állhat fenn, — addig az utóbbi (violante) az ellenkező bizonyitást is kizárja.

Számtalanok azon egyes esetek továbbá, melyek itt felmerülnek, — de azok részint különféle törvények, részint az edictum s a fennálló eljárás szerintiek avagy birói belátásra utalvák, annálfogva mint olyak, mint nem közvetlen a praetorok eredménye levén, mellő-

zöm, annyival inkább, hogy azok a római jog keretébe tartoznak. —

A fictiók s a praesumtiók felállításával a praetorok az eddig fenálló törvényt, mondhatni, azon térre vitték, mely által az egész eljárás nem kevés mozgékonyságot, sőt hullámzást nyert.

Természetes következése volt a különféle conditiok létrejövése, mely a törvényhozó figyelmét a felmerült s tán felmerülhető jogügyzetek létéhez vezette, — mint mely által a jogok szerzése, gyakorlása és fenntartása végett a hozott törvény mellett az esetek különfélesége miatt a praetori edictum különös figyelme és méltatása bekövetkezett s nélkülözhetlenné vált, — mi annyival inkább bizonyos, hogy az örökös edictum, mint mely rendszeresített gyüjteménye volt a praetorok elszórt egyes edictumainak, a Justinian Pandectaiban is lényeges helyet foglalt. —

Igaz ugyan, hogy az eredeti szerzés nemei közvetlenül törvényes rendszabályokon nyugosznak, de a jogok fentarthatása végett különféle eszközök léteztek, minők p. o. a törvényesek és törvénykezésiek valának.

A törvényesek közvetlenül jogszabályokon, a törvénykezésiek vagy ezeken kivüliek pedig a birói tekintélyen alapulnak, minélfogva a birák — e tekintetben lényegesen befolytak, — mint azt a praesumtio és egyes nemei felállitásánál tudjuk. —

De ezzel szemben tudjuk azt, hol jogok szerzéséről, gyakorlásáról sat. van szó, figyelmet érdemel ott

a jogok vesztése és visszaszerzése is, — de mindazon intézmények közt, melyek e tekintetben tétettek, legfontosabb az előbbi helyzetbei visszatétel — in integrum restitutio — mint a mely sarkaiból mozgatta és emelte ki a régi romai intézményeket és azon szinvonalra állitá, mely tagadhatatlanul a legüdvösebb fejlemények atyjává lőn; — az in integrum restitutio pedig, kizárólag a praetor intézménye.

Azonban itt az ujabb jogot is tekintetbe véve, az in integr. rest. vagy praetoria vagy civilis, mint az a praetori edictum, vagy az ujabb polgári törvényekből ered. —

A praetor gyakran mint p. o a stricti juris negotiumoknál, — az az olyanoknál, melyek érvényessége csak meghatározott törvényes formától függ — kényszerülve volt aequitásához nyulni, — miután a szigorú törvény szerint a jogügyletek érvényessége ellen semmi kifogásnak sem adatott hely. —

Ily esetekre több praetori edictum fordul elő, s ilyeket az örökös edictumban is láthatni, — de később ezeket a bonae fidei negotiumra is kiterjesztették, — mi által a romai jog kiegészitő részét képezék. —

A praetor után az in integrum restitutiot az ujabb polgári törvények, főleg a császáriak behozták bizonyos esetekre, s innen restitutio civilis származott, melynek épen oly természete van, mint a praetoréinak s csak utánzásul tekinthető a civilis ez utóbbinak. *)

*) Henfner rom. jog. I. 127 lap.

A praetori működés egyik legfényesebb oldalát képezik ezek s valóban, mert a restitutio in integrum czélja egyedül a károsodás elháritására irányoztatott — mely valamely ügyletből keletkezett. —

De közben egyes esetek felmerülésével sokoldalulag kiterjesztetett: p. o. hitelezők távolléte sat. esetére.

Jó lesz kissé igazolnunk, — tudjuk a régi római törvény szerint, hogy a capitis diminutio minima által a jura és obligationes félretétettek, melyekben az arrogaltak és emancipáltak eddig részesültek, következőleg az által a nevezettek hitelezői elveszték igényöket. *)

A praetor aequitásánál fogva kényszerült volt a hitelezőket jógaikba visszahelyezni, mi végett felállitá ezen edictumot: „qui quaeve, posteaquam quid cum his actum, contractumque sit, capite diminute, diminutivae esse dicentur, in eos, easve perinde, — quasi id factum non sit, judicium dabo. **)

De miután az ujabb jog szerint a régi római adoptio és emancipatio szokásai megszüntek, a fentebbi esetrei restitutio propter capitis diminutionem minimam — is szükségtelenné vált. —

Megemlitendő még, mellőzve a sokféle restitutio közül a vitás eredetű ugynevezett restitutio ex clausula praetoris generalis-t, mint a melyet a praetor azok iránti kedvezésből hozott, kik az álladalom érdekéből távol vannak, mint ez az ezt nyilvánitó

*) Fr. 2. §. 2. Fr. 6 és 8 D, de capitis minutis.

**) Fr. 2 §. 1, D. de cap. minutis.

edictum szavaiból kitűnik: „item, si qua alia mihi justa causa esse videbitur, in integrum restitutiam, quoad per leges plebescita, senatus consulta, edicta decreta principium esse licebat“ — sok vitára adott alkalmat, ugy értelmezvén, hogy a praetor a „justa causa“-hoz az „absentiae“ szót akárta hozzá adni, — a mi pedig a részletesen ki nem féjlett távollét okait foglalja magában, minélfogva az kiterjesztetett minden távollét esetére.

Láthatni ezen esetekből is, — de tudjuk bővebben a római jog tanából is, hogy a restitutio hatása és rendeltetése által mit eszközölt, — de az is bizonyos, hogy ugy behálozta a római jogot, hogy alig van jogügylet, melynek ne lenne meg restitutioja, mint azon jogeszköz, mi által biroi segély vétethessék igénybe.

A restitutiot tehát a régi római törvény nem ismerte s ez egyedül a praetor aeqaitásának kifolyása, — de a mely minő fontos, épen oly üdvös eredményeket mutat fel, s melyek egyszersmind a régi romai törvényeket alapjában érinték. —

A praetorok működésének eredményei továbbá a keresetek (actiones) kifogások (exceptiones.)

A keresetek és kifogások azok, melyek végig vonulnak a magánjog egyes viszonyain, — s mint ilyek méltán megérdemlik figyelmünket; — mivel nemcsak hogy a törvénykezési eljárás sarkalatát, — hanem a praetorok legfényesebb eredményét képezik. —

A keresetek és kifogások azon jogeszközök,

melyekkel a sértett fél az őt jogai gyakorlatában akadályozó ellen élhetett —

Ha végig tekintjük ezeket, átláthatjuk azon méltányosság szülte nemes jogérzületet. — mely a jogosság és a tarsadalmi lét legbensőbb érzetéből eredhet.

A keresetek mint a kifogások megkülönböztetnek a régi és az uj római jog szerint, – de ez utóbbiak az előbbin alapuló, — a kivánalmak szerint létesült fejleménynek tekinthető, — mig az előbbi (a régi) egyenesen a jog védelme s a károsult fél méltányosságának eredményeül tekinthető.

A praetorok terjedtté tevék ezt, — s annyi ágazatra oszlik, mennyi a körülményeknek megfelel, s valóban könnyen átérthetjük a keresetek nélkülözhetlen társát: a kifogásokat, ha átgondoljuk, miszerint a keresetek mint jógeszközök a sértett fél jogai megvédésére — kifogásoknak kelle helyet adnia, hogy a biró, ki illetékes volt, a fennálló szabályok szigora között az igazság utját biztosabban föllelhesse.

Hogy miképen keletkeztek ezek, tudjuk azt, miszerint a fenálló szigoru szabályok oly szük kör és térben élők valának, hogy mellette a jogérzületnek eltörpülni s az egyes naponta felmerülő hiányai miatt a törvénykezés és jogszolgáltatás laza kötelékei ingadozásának kellett volna bekövetkeznie, ha a praetorok aequitásaik érzetében s a kor kivánta edictumaik és a jogérzület méltatása nem jöhetett volna azon térre, — mely a jót és az üdvöst vonhassa maga után.

A sérelmek növekedése, — Romának viszonya,

társadalmi állása mind megannyi rugói valának az álladalmi élet változásainak, mert mint haladt, nem mondhatni, észrevétlen sőt nyiltan, — aként támadtak fel a törvénykezés és igazságszolgáltatás hinárjai, — mint a harczba merült Roma, a patriciusok és plebeusok küzdelme, — később a pénz, dics- és hatalom-vágy, de főleg a különféle elemek nem vegyészi összeolvasztása folytán — a régi jog szigora — a szük keretbe foglalt anyag már vakolatát is lehullatta, ... a különféle intézkedések feleslegessé váltak annyiban, mennyiben már tul szárnyalták a kor kivánalmát is; — csak a praetorok érezték e helyzetet leginkább, kiknek működésük a magánélet viszonyaira vonatkozott, mit ők edictumaikban eléggé ki is fejtének, — a praetori edictum nagy részét ha átvizsgáljuk, föllelhetjük, hogy a keresetek és kifogások alkalmazása s e körüli ujitások- és modositásokban nem szükölködnek. —

De nem is kerülte ki figyelmét ez sem a különféle törvényhozó hatalomnak, sem a császárság korában nem látjuk elhanyagolva e tért, a kezdett utat korlátozni, szabályozni s a meglevőket fentartani tarták föladatuknak. —

A praetorok fontos állását a társadalmi élet szivóssága mellett is átérték s föntarták addig, — mig lehetett, — a mint fentebb láttuk. —

A keresetek közül megemlitendők az in actiones stricti juris, bonae fidei et arbitrariae, mint melyek a szerződések érvényessége tekintetéből állitattak fel.

Az Inst. IV. t. 6. §, 31 alatt emlités van téve az

ugynevezett actiones arbitrariaeről, melynek eredménye csupán a biró önkényétől függ. —

Ide tartoznak még az actiones honorariae: quas magistratus ex sua juris dictione comparatus habent; de a mely keresetek eredetét vagy a praetor, vagy az aedilis edictumából származottnak vélik, ennélfogva megjegyzendő a praetori, minők: actiones Publicianae: in rem és rescissoria; actio hypothecaria; de constituta pecunia etc.

Ezeknek eredetét is a praetor aequitásában kell keresnünk, ugy szintén a condictio triticiariat is, t. i: hogy ha bizonyos szerződésekből a hitelező adosa késedelme miatt kárt szenvedett, akkor a praetor által felállitott condictio triticiaria folytán a kár megtartását követelhette. —

Ez által a régi romai törvényekben föllelhető szűk, és mondhatni, méltánytalanság győzetett le, — s a rendszer ezen igazoló keresetek behozása által azon szinvonalra állittatott, hogy oly ügyek, melyek régente elvesztek a törvény értelme szerint, most a fentebbi keresetek által megujultak.

Nincs is szebb s, mondhatni, tán üdvösebb intézkedésük a praetoroknak a fentiek és a kifogásokon kivül, — mint melyek jóllehet a méltányosság érzetén szülemlettek, de azon méltányosság érzetén mely a jog érzület eleven tudatában rejlik. —

Valamint az előbbiek ugy ezek is a rendszer megingatói valának a törvénykezési eljárás tekintetében, — igaz ugyan, hogy Justinian reformjai

mélyen hatottak ezen intézkedésekre s ez által mintegy az ujabb romai jog nyert leendületet, de tagadhatatlan, hogy mint azok (Jusztinianfélék), ugy az ujabb romai jog elve szerinti módositások és ujitások, melyeket a romai jog rendszeréből eléggé ismerünk, az a praetori intézkedések s az ezt követő, de az előbbit zsinormértékül tartó törvényhozók rendeletéből meritették a kor kivánalmának szem előtt tartása mellett s mintegy megegyeztetve, illetőleg öszhangzásba hozva azt ezekkel. —

Jelen eddigi fejtegetésünk részletezése a rendszer tekintetében csak az ugy nevezett: „személyjogra" vonatkozó volt, mit, meg vagyok győződve, fel is ismertünk, — részemről mellőztem azon egyes aprolékos eseteket és arrai befolyását a praetoroknak, melyre mintegy birák birtak, különösen azért, hogy tudjuk, miként e tekintetben részint a fennálló törvények értelmében, részint hivatásuk sajátos körülményébe voltak beszőve.

A dologbani jogok közt figyelmünket érdemli ki a birtok-possessio, de kiemelendő a possessio vere et quasi possessio, minélfogva megjegyzendő, hogy a quasi possessio tárgyai csak dologbani jogok lehetnek s hogy azok birtoka csak gyakorlatban áll, különbség nélkül, vajjon azt, ki által a jog gyakorlata történik, illetik-e valóban azon jogok — avagy nem? Mert a quasi possessio mint dologbani jog puszta gyakorlata elévüles által magához a joghoz is vezet. *)

Ezekhez tartoznak még a possessio vera et ficta.

A quasi possessioróli tan, mint mely a praetorok

*) Fr. 27 cit. pr. § 3. D. de rei vind. —

befolyása folytán szülemlett, e l t e k i n t v e a későbbi törvényhozói módositásoktól, — a birtok eszméletének a testetlen dolgokrai alkalmazásával jött létre, — minélfogva a quasi possessiohoz megkivántatott a gyakorlat és valódi szándék, melyeknek hiányában nem létezik, de ehez a quasi traditio is kivántatott. —

Ezek azon elvek, melyek a praetorok edictumaiban is fellelhetők.

A dologbani jogok közt legfontosabbak a praetorok kérdésében a j o g o r v o s l a t o k vagyis az I n t e r d i c t a p o s s e s o r i a. —

Eredetileg az interdictumok a praetor parancsai valának, mely által rendelé, hogy valaki mit tegyen, vagy abban hagyjon. *) —

Hogy össze ne zavarjuk tételeinket, meg kell jegyeznünk, miszerint praetori edictumok nem csupán a birtokra, de néha egyebekre is vonatkoztak, ennélfogva az interdicta possesoriat s o h a nem irányozhatták maga a jog (tulajdon vagy szolgalom) elismerésére, mert erre az actiones-ek és exceptiok szolgáltak, hanem azok csak a p o l g á r i b i r t o k védelmére állitvák.

Régente két interdictum volt 1., retinende possiones. a., inderdictum uti possidetis mint a praetor mondá: „u t i eas edas, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero p o s s i d e t i s, quo minus ita possideatis, vim fieri veto“ **) b., interdictum utrubi: a praetor e szavai után „u t r u b i hic homo, quo de agitur,

*) Henfner rom. jog. II. 34. lap. —

**) Fr. 1, pr. D. uti possid.

maiore parte hiuisce anni fuit, quominus in eum ducat, vim fieri veto" *) itt azon különbség alkalmaztatott, hogy az előbbi az ingatlan, az utóbbi az ingókra volt érvényes, de e külünbség még Jusztinian előtt eltöröltetvén, az ujabb jogban összeolvadva látjuk. —

2., Interdicta recuperandae possessionis, mely, a.) interd. unde vi, b.), interdictum de clandestina possessione és c.), Interdictum de precario volt. —

Ezek azonban a romai jog világos rendelete szerint rendelhetők levén, nem érdeklik annyira figyelmünket. —

Nevezetesebb a tulajdon, mint mely kétféle: dominium civile és praetorium. —

Dominium civile: „quod legibus civilibus introductum est, et cuique vero domino competit," miből a rei vindicatio keletkezik.

Dominium praetorium: „quod fictione praetoris nititur, et bonae fidei possessori conditione usu capiendi praedito competit," melyből az ismeretes actio Publiciana in rem ered. **) —

A tulajdonnak szerzésmódja eredeti és származékos, de lehet azt megszerezni elévülés által is.

Az elévülés fogalmát már a XII táblás törvényekben lelhetni fel: „usus auctoritatis fundi biennium, ceterarum rerum annus esto" vagyis ki idegen telket justo titulo és bonae fidei szerzett és két évig, vagy idegen ingó dolgot egy évig háboritlan birt, az visszavonhatlan

*) fr. 1. pr. D. utrubi. possid.

**) §. 4. Instit. de act.

tulajdonává leend. — Ez későbbi romai törvényhozás által is megerősittetett. E hiányon a praetor az által segitett némileg, hogy a nem tulajdonosnak hosszu idejü birtokában a tulajdonos háboritása ellenében az elévüles kifogását fölállitá s ezen kifogás illetőleg közbeszólás praescriptio volt, mely exceptio. —

Ez azonban később következménydussá lőn, melynek továbbfejlesztését a fenálló törvényhozó időnkint és a kivánalmak szerint eszközölte; fen volt hagyva az elintézésre a birói belátás sok tekintetben, de az eljárási formák által korlátozva. —

A keresetek pedig, melyek a tulajdonból erednek, szám szerint 6, de bennünket közelebbről már tárgyunknál fogva is a Publ. rem. actio érdekel: actio realis, qua bonae fidei possessor, qui conditione usucapiendi gaudet, adversus infirmiori jure possidentem experitur ad rem cum omni caussa restituendam, *) — ezt azonban már többször emlitve, ismerjük, igy mellőzhetni is. —

Actio Public. rescissoria: actio realis, qua utitur is, qui publicianae caussa absens fuerat, contra eum, qui rei praescripsit illius.**) E kereset a dominium praetorium vagy fictumból ered és ellentétét képezi az előbbinek, e fictiot a praetor épen azok számára állitá fel, kiknek tulajdonképen, eltekintve a vitás fejleménytől, az in integrum restitutiot adta. —

*) fr. 1. §. 2. D. de except. rei vind. et. trad.

**) §. 5. Inst. de act.

A praetorok, miként eddigelé láttuk, figyelme és működése minden jogi tárgynál a régi szigoru, mondhatni, korlátolt polgári törvények tágitása, javitása és megváltoztatására irányult, mit szintén láthattunk eddigelé, és föl ismerhetni a még föl nem emlitett ö r ö k ö s ö d é s i r e n d s z e r b e n is, különösen:

Az neveztetett a polgári törvény—jus civile—szerint—heres—örökösnek és joga hereditasnak,ki a meghalt vagyonát megszerzi, de a praetorok az előbb emlitett sajátos eljárásoknál fogva az öröklési jog bonorum possessio-nak, és a praetori törvény szerint az örökös bonorum possessornak neveztetett, *) minélfogva a polgári jog előbb honos tekintélye csak annyiban tartatott fennállhatónak, mennyiben a praetori edictum kivételt nem tett. —

Ez csak később a romai tanács, nemkülönben a császárok által behozott és a praetoroknak mint melyek rendesek—ordinaria—valának, mintegy ellentéteül levő bonorum possessionak uj nemei által változtattatott meg, — melyeket extraordinariaknak neveztek. —

Az ujabb jogban pedig mindazon különbféleség, melyet alkalmunk van a romai jog rendszeréből ismernünk — elenyészett, de azon megjegyzéssel, minthogy Justinian az öröklést illető rendeleteiben a bonorum possessiora semmi változást sem hozott be, ennélfogva azok, kik a praetori jog szerint hivatnak meg az örökségre, azok szerint kell eljárni. —

---

*) J. III. 9 (10) de bonor. poss. D. XXXVII. 1. ; lásd Henfner rom. jog II. k. 175 lap.

Hogy pedig ez világosabb legyen, meg kell említenünk azon körülményt, minélfogva a bonorum possessio adatik. —

A bonorum possessio követelhető volt: 1., b. p. contra tabulas, végrendelet tartalma ellen — 2., b. p. secundum tabulas-végrend. tartalm. szerint és 3-or b. p. ab intestato, végrend. tart. nélkül.

Mert jól tudjuk, hogy az igazsággal legszorosabb kapcsolatban állt a méltányosság, mely a jognak mérséklete az erkölcsiség elvei szerint, ennélfogva a fentebbieknél ezen elvet tartá szem előtt a praetor, midőn a b. poss. contra tabulas-t felállitá a jus civille szoros rendelete ellenében, mivel megengedte a felszabadult gyermekeknek a praetor az örökségi birtoklást, ha a végrendeletben ki nem záratnak, vagy ki nem neveztetnek örökösöknek, hogy ugy örököljenek minden gyermekek, mintha végrendelet nem történt volna, mert a civil jog szerint szükségkép nevezendő örökös vagy illendős kitagadhatók — minélfogva a méltányosság elve alapján a b. poss. contra tabulas-szal fentartatott azoknak joga az örökségre, kik méltatlanul esnének el attól. —

A. b. poss. secundum tabulas annak adatott, ki valamely a civiljog szerint érvénytelen örökösnek neveztetett ki. A b. poss ab intestato pedig adatott végrendelet nem létében vagy érvénytelenség miatt. —

Ezen intézkedésben mind tanácshatározatok — senatus consultum — mind császári rendeletek — constitutionos principum — által lényeges változások tör-

téntek, a praetorok elveiből indulva ki, mely mindenütt felismerhető. A praetorok által behozott ab intestato öröklésnek 7 fokozata van, de Justinian 4-re szállitá le. *)

Egyes befolyások és az eljárással egybekötött módositások mellőztével felhozom még a praetorok müködésénél mint általok alapitott abstinendi beneficiumot **), mint melyet a praetor azok javára hozott be. kik nem akarnak örökösök maradni, mint melynek erejével a suus haeres a már ipso jure megszerzett örökségtől magát megtartóztathatja. [1]) —

De kivétetnek azok ezen kedvezmény élvezhetéséből, ha nem suusok, s a vagyonból már valamit elvittek vagy elvinni engedtek, vagy ha hallgattak, akaratát kimutatta, mintha az örökséget megtartani akarja s hasonló esetekben. [2])

Mindezek oly fontosak voltak a régi romai jog szigorához, — mely megmérhetlen, s valóban ez legfényesebb működésüknek egyike s azonban már az általános elismerés folytán is, nincs fényesebb eredménye az **összes** romai jogászoknak, mint az örökjog — mely födözetét képezi a magánjogi viszonyoknak, — de a mi benne oly annyira kitünik, az, melyet szabatossága és

*) A 7 fokozatot lásd Ulp. XXVIII §. 7. —

**) fr. 11 12 és 57 D. de adquir. vel. om. hered.

[1]) fr. 11. 12 és 57 D. de adquir. vel om. hered.

[2]) fr. 12 pr. D. de interrog. in jure fac. fr. 20 § 4 D. de adqui. vel om. hered. fr. 71 § 3—9 ugyanott fr. 57 pr. D. ugyanott.

kimért kerekdedsége mutat, — s ezen kerekdedség és szabatossághoz tartozik a méltányosság és jogosság érzete, mely egyfelelül a törvényekben, de másfelül a praetorok e tekintetbeni működésében rejlik; bár elvitázhatlan, hogy a jogászi kornak ez a fénypontja tevékenységökben, s ezt azért emlitem, nehogy azon gyanuba essem, miként kizárólag a praetoroknak akarnám tulajdonitani, — a mi legkevésbé sem volt szándékomban.

Innen áttérve az obligatiókra — itt is találunk praetori működésre, — de az obligatio fogalmát leghelyesebben adhatjuk vissza sajátos latin meghatározásában, melyet nyelvünkön nehezen fejezhetnénk ki oly tökéletesen, az obligatio: vinculum juris, quod duas pluresve personas „determinatas" ita intercedit, ut altera alteri aliquid praestare teneatur. *)

Az obligatio civilis a romaiaknál igen nagy fontosságu volt, főleg a contractus stricti juris miatt, de a praetor, ki e tekintetben is folyton az aequitast tartá szem előtt, ellenében a doli vagy quod metus caussa exceptiot állitá föl, minélfogva az előbbi obligatio régi hatályát erőtlenité.

A praetoroknak működése az obligatiok rendszerében, meg kell vallanunk, hogy inkább másod, vagy harmadlagos rendű, mivel nagyobbára senatus consultumok, császári rendeletek vagy a törvény által határoztattak meg, melyeken habár történtek is némi változások, de azok inkább az eljárás és a birói hivatásban rejlők, — mint gyökeresebb reformban, p. o. az, mit a

*) Pr. Inst. de oblig. fr. 3. pr. D. de oblig.

4

stipulatio-nál látunk, az rendesen vagy szükséges vapy önkéntes szokott lenni, s mely a szerződők szabad akaratján vagy a praetor parancsa vagy a biró rendeletén alapul, minő a cautio damni infecti és a cautio de dolo, vagy a cautio rem pupilli salvam fore, sat. *)

Minélfogva nem annyira a lényeg mint a már felmerült körülmény sajátsága szerint történtek az egyes ismeretes változások, illetőleg módositások —

A szerződéseknél fölemlithetjük az u. n. pactum praetoriumot az az a praetori szerződést, minélfogva egy 3-ik a megbizótól az ő ügyének eldöntésére választatik vagy mint a forrásban találjuk: pactum praetorium, quo tertius quidam privatus a compromittentibus ad horam caustam decidendam electus laudum in se suscipit **)

E szerződés a praetoroké volt, mint melylyel a szerződések s e körüli ügyek kissebb elintézését akarták eszközleni; igaz ugyan, hogy a régi romai jogban ezen szerződésnek csak akkor adatott érvény, ha sub stipulatione poenali köttetett ki, — Justinián azonban ezt megváltoztatta.

A pacta praetoria vonta maga után a praecariumot. vagy mint a kútfő kifejezi a praecariumot: pactum praetorium, quo quis rem vel fungibilem vel incorporalem alteri in usum, gratuitum haud definitum ita concedit,

*) §. 1—4. I. III. 18.

**) Fr. 3. §. 1. D de recept.

ut ea ipsa quandocunque domino plaucerit, in eadem specie sit restituenda. *)

Ezen körülirt praecariumnak hasonlatossága van a commodumhoz. —

A kereset pedig, melyet a tulajdonos a praecariumból emel: az actio in factum praescriptis verbis, habár illeti őt a birtoklási jogeszköz is az: interdictum de praecario, mely interdictum restitutorium. **)

Hasonlólag ide tartozik még a constitutum (ismételt kötelezettség), melyet a praetor csupán a nuda pacta-ra hozott be, — de azon módositással, hogy ha a promissor igéretét ismételte volna: faciam tibi satis, — ugy azt kell hinni, hogy komoly elhatározott szándoka volt, — minélfogva a telyesitésre szorittathatik. Megjegyzendő, hogy a constitutum által ugy a naturalis obligatiot megerősitni, mint a civilis obligatiot megváltoztatni nem lehet. ***)

Természetes következés volt, hogy a kötelezettség maga után vonta a kezességet, mint a mely a hitel erősbitése végett történt, s a melyből egy sajátos jogviszony állt elő, de a praetorok azon viszonyból kifolyólag kedvezményeket állitának fel, mik közt minket érdeklő az u. n. benificium cedendarum actionum, melyet a praetor hozott be a társkezesek javára, még pedig oly formán, hogy azon társkezes, ki az adossági összeget le-

*) Fr. 1. D. de praecar.

**) Fr. 2. §. 1—2 D. de praecar.

***) Henfner romai jog III. k. 108 lap.

fizeti, ezzel követelheti a hitelezői jogot önmagának a többi társkezesek ellen. *)

Igen fontosak azon intézkedései a praetoroknak, melyek az obligationes ex delictis, bünből eredt kötelezettségeknél előfordulnak; különösen azon magán-bűnök, melyek egyedül a polgári jogba tartoznak, minők a furtum lopás, rapina rablás, — damnum injuria datum jogtalan kár és injuria becsületsértés.

Figyelmünket érdekli leginkább a becsületsértés — injuria, — melyre a praetorok az actio aestimatoriát adták, melynél fogva a biró a sértőt a sértett kivánalma szerint birságra itélte.

Az előadottakból láthatni, minő lényeges működésük volt, — s melyek a méltányosság alatt, a szigoru jog szabályait kijátszva — oly rendszerre vezették át, mely köztiszteletet és elismerést nyert.

Valóban, a praetorok már hivatásuk és állásuk-adta befolyásoknál fogva bátran mondhatjuk, hogy a jogrendszer csak működésök folytán változhatott meg, a mint meg is változott, mit a fennebbiekből eléggé láthatánk.

A quasi contractusok, valamint a quasi delictas felállitása nagyobbára a praetorok által történt, lényege és alapja másokéinál is csak a praetorok által felállitottakban rejlik. —

Összefoglalva a praetorok működéseit, melyek a romai magánjog-rendszer megváltoztatására befolyással voltak, kiemelendők különösen a következők:

---

*) Fr. 36 D. de fideijussor. e. 2. C. eod.

Roma államéletében történt s már a jogtörténelemből ismeretes mozzanatok egymást követő sora mindannyiszor uj forrását nyitá meg a jognak, — melyet a praetori edictum elég világosan tár fel előttünk, mert a praetori edictum mintegy szelleme volt a demokratiának, a patriciusok hajlithatlan és kemény, mondhatni, szilárd joga ellenében, mit ők a különféle esetekrei keresetek és sokoldalu kifogások és fictiok felállitásával korlátoltak s igy mintegy kijátszották a formaságokat.

De nevezetes fejleményekre találunk abban, hogy a természetes tulajdont a quiritarius birtok ellenében nemcsak az által, hogy oltalma alá vette, — hatott, — de többre terjeszkedett, mivel az usucapio, mint mely csak az olasz birtokra terjedt ki, — érvényre emelte mellette a tartományi birtokra a praescriptiót.

Nem vonhatni kétségbe azon állitásom, hogy mindaz, mit a praetorok tettek, s mi a jogi rendszer megváltoztatására befolyt, azon fejleményeket edictumaikba látjuk lerakva, s igy méltán mondhatni nem csak fő érdemök kijelöléseül — de a fejlemények basisául is az edictumot. —

De a praetorok többet is tettek. — Jól tudjuk, hogy régen a végrendelkező kitagadhatta gyermekeit az örökségből, de a praetor, ki a józan-eszűség és a méltányosság álláspontjáról meg nem egyezőnek állitá, — megváltoztatta; továbbá a polgári jogban a kötelezettségek forrásai csak a szerződések és a sajátlagos bűntettek voltak, de a praetor a méltányosság elvével szemben életbe léptette a quasi szerződéseket és quasi bün-

tetteket, mely által azon szép és méltányos fejleményre vezette át a polgári jogot, minélfogva a törvény hatása oly kötelezettségekre is kiterjesztetett, melyek azelőtt egy ..... mondhatni a lelkiismeret itélőszéke elé tartoztak. —

A praetorok munkálkodását, melyek által a régi romai jog szigorát enyhiték, — azt az emberiség társadalmi állása és a méltányosság tudata s eleven jogérzet eszközlék s a mik, mint tudjuk, minő befolyást nyertek lassankint, — épen oly mérvben vert gyökeret, ugyannyira, hogy ugy alááasta magát az előbbinek — habár fönn volt tartva a régi romai jog mint törvény iránti tisztelet, de hivatásuk és állásuk sajátszerűségénél fogva az ujabb szükségek felmerülése egyfelől, — ugy másfelől az aristocraticus intézmények szükkeblüsége, ezek miatt lasankint leveté régi mezét.

De határozottabb szinben láthatjuk a rendszer megváltozását a következő tényezőkben, melyeknek mindegyike ha nem is egyszerre, de lassankint emészté föl a szigort és bontá le a formaság falát.

Igy látjuk a fictiokat, mint melyek eleinte a romai jog tulszigora enyhitésére, a méltányosság érzete folytán hozattak s mi később annak határozott ellentétét képezte, mert az ebből felmerült visszonylatok egy sajátos helyzetbe szoriták a fenálló romai törvényt, s azoknak elvi nagyszerűségük győzelmet aratott.

Ugy szintén a praetorok érdeme a praesumtiok (gyanitások), melynek segélyével az eljárást kiszámitottá és finommá tevék, az által a bizonyitékok szük-

ségessége lépett elő, mert egyátalában minden praesumtio hatása abban állt, hogy a bizonyitás elősegittessék — eltekintve a praesumtio belső mivoltától.

Igaz ugyan, hogy a fenálló törvényhozás által sok tekintetben változást szenvedtek, részint ujabb állitások hozattak be, — de a kezdet a praetorok érdeme; hogy pedig a törvényhozó különféle ujjitások által hatott is erre, az annak belső érdemében rejlik, annyival inkább, — mert a fictiok és praesumtiok felállitásával a praetorok az eddig fenálló törvényt, mondhatni, azon térre vitték, mely által az egész eljárás nem kevés mozgékonyságot sőt hullámzást nyert. —

Ha végig tekintünk a romai jog rendszerén, kétségtelen hogy sok oly intézményeket találunk, melyek a különféle törvényhozók által sokoldalulag módosittatvák, — de eredetileg az edictumban gyökereznek, — s bárha nem is tarthatók azok directe a praetorokénak, de — azokat méltán számithatjuk működésök köréhez, — igy ezt föltalálhatni jelen fejtegetésemben is — — mit, ugy vélem ha tettem is, nem saját nagyitásaik, hanem hatásuk és működésök kiemelésének teljessége véget tettem, — szűkkeblűség vagy téves uton járogatással nem lehetek elitélhető. —

Azonban visszatérve az előbb elhagyottakhoz, — fontosabbnak tünik fel az, mi a jogok szerzésével szemben áll: — a jogok vesztése és visszaszerzése; — különösen a visszaszerzése az előbbeni helyzetbei visszaállitás — in integrum restitutio, — mely lételét a praetornak köszönhette, s valóban ez egyike volt

annak, mi sok tekintetben a régi romai jog rendszerét sarkaiból mozgatta ki.

Igaz ugyan, hogy az ujabb jog is tekintettel volt erre, mert a romai jog jelen rendszerében kétféle restitutiora akadunk: a praetori és civilisre, — mint az a praetor edictuma vagy az ujabb törvényhozás — illetőleg polgári törvényekből vesszi eredetét, de ezek — restitutio civilis — csak a praetoréinak utánzása s oly természete is van azoknak, mint emezeknek.

A praetort, eltekintve a méltányosságtól, azon jogi nézet vezette a restitutio felállitatására, mivel a jogügyletek érvényessége ellen semmi kifogásnak hely nem adatott a régi romai törvény értelmében, ennélfogva a praetor ezt a jogossággal ellenkezőnek látva, mintegy annak ellenében állitá a — restitutiot. —

Számtalanok azon esetek, melyeket a praetori edictumban föltalálhatunk a fennforgó körülményre, — de ott azt is észrevehetni, hogy később a bonae fidei negotiumokra is kiterjesztették ezt, miáltal mintegy e g é s z s z é tevék, — mi azonban a már megingatott romai jog rendszerének egy sajátos irányt jelölt ki.

Ezen restitutio sokoldalulag fejtetett ki, a mit fennebb láthattunk. Azonban, mint láthatjuk ezekből is már, — de bővebben tudjuk a romai jog tanából a restitutiok hatását és rendeltetését, — bátran következtethetjük, hogy alig van avagy volt jogügyzet, melynek ne lenne meg restitutioja, mert ez mintegy behálozta a romai jog tanának emlitett részét. —

A praetorok működése eredményeül mutatjuk fel

a kereseteket és kifogásokat, mint oly jogorvoslatokat, melyek a felmerülő viszonylatokra birtak fontossággal.

Ezen felhozottak is a praetorok főerdémeinek egyik oldalát képezik s eme keresetek (actiones) és kifogások (exceptiones) azok, a melyek végigvonulnak a romai magánjogon, s ezek annyivalisinkább fontosak, mert, mondhatni, ezeken nyugosznak a eljárás közegeinek finom mesterművei. —

Nem vezette más a praetorokat ezen jogorvoslathoz, mint az, hogy a régi jog szigora mellett az jogérzület és igazságnak eltörpülni kellett; másfelől a naponta felmerülő hiányok érezhetőbbé válltak s nehogy a törvényhozás és jogszolgáltatás köteléke a netán felmerült vagy felmerülhető körülmények miatt gyengüljön — ugy állitták fel a felhozattakat. —

Jóllehet ez nemcsak a viszonylatoknak, de a birói eljárás sajátos menetének is más irányt jelölt ki, s valóban oly fontossá nőtte ki magát és életrevalósága annyira kitünt, hogy később a törvényhozó hatalomnak figyelmét nem hogy kikerülte volna, sőt a Császárság korában sem látjuk mellőzve, hanem teljesen felkarolva. Habár nem is emlitém, de meg kell azt jegyeznem, miszerint most régibb és ujabb jog szerinti keresetekkel találkozunk a romai magán-jog tanában, de ez utóbbiak az előbbieken sarkalnak, tekintettel levén a csak most érintett körülményre is. —

Hogy mit eszközölt azonban egy Publiciana in rem actio, vagy egy rescissoria, vagy az actio hypothecaria sat. és mennyiben hatott a romai jog rendszerére

— azt hiszem — oly világosan mutatkozik, hogy azt csak az nem tudja föllelni, ki legkevésbé sem ismeri a romai jogot, — mert nemcsak hogy a rendszer belső sajátságát már a keresetek és kifogások mibenléténél fogva is mennyire ingatták meg, de épen oly reform volt az az eljárás tekintetéből is. —

Hasonlólag mélyen hatott a régi rendszer életére az u. n. quasi possessioroli tan, — mely a birtok eszméletének a testetlen dolgokra alkalmazásával jött létre.

Fontosabbnak tünik fel ennél a praetor parancsai — interdictum-ok, különösen a retinendae possessionis és nemei. — Az ezen ismeretes interdictumok Justinian előtt eltöröltettek, — de az ujabb jogban összefoglalva találjuk. —

De nevezetesebb volt a dologbani jog szempontjából a tulajdon, különösen minket érdeklőleg az u. n. dominium praetorium, mint melyből az ismeretes Publ. in. rem actio eredt, — a romai jog kutfője igy határozza meg: „Dom. praet. quod fictione praetoris nititur et bonae fidei possessori conditione usu capiendi praedito competit.“ §. 4. Inst. de act.

E nevezetes állag körüli tevékenységek eredménye az elévülés felállitása; igaz ugyan, hogy már a XII táblás törvényekben fogalmát föllelhetni, mi a későbbi törvényhozás által is meg van erősitve, de belső hiányát pótolta, mert az elévülés kifogását, mintegy közbenszólhatást, a praesumtiot állitá fel, mely exceptio volt. —

A tulajdoni keresetek közül itt van helye és tere az annyiszor emlegetett 2. Publ. keresetnek.

Mindezek oly jelenségek, melyeket ugy tekinthetünk, mint egy jótékony esőt szárazság közepett, — mert leverte ez a régi tulajdonjog falát, — szabaddá tette mindenfelé előtte a láthatást, mivel jól tudták a praetorok, hogy a birtok és tulajdon az, mi a társadalmi lét basisa, mely ha nincs szilárd és biztos elvekre téve, — könnyen szétmálhatik. —

Látták azt a praetorok, hogy a régi romai jog szűkkeblű intézményével, mint a mely az aristocratiának lehet organuma, de nem az összes társadalmi lété, előbb-utóbb sajnos következések fognak felmerülni s épen ezen tudat vezette őket a fictiok felállitására, s általa az ismert fejlemények szülemlettek eleinte mint a régi romai jog rendszerének hiányai pótlásaul, — a szigoru jog enyhitésére, később gyakori alkalmazásuk tartós életét küzdé ki.

A romai jog rendszere eleinte nagyon kevés, mondhatni, a XII táblás törvény s nehány senatus consultum s egyes intézkedésből állt, s Roma később csak a folytonos harczok s az elemek vegyülete és ezeknek azokhozi viszonya szülte a jognak rendszeresitését, mert minden változás egy uj jog szülője volt, s csak rendszeresebb társadalmi formák létrejöttével, a primitivitás kora után lehet ott romai jog rendszerről szólni.

De mutatja ezt az is, — hogy a praetorok nem voltak szorosan lekötve a fenálló törvényekben, méltányosság szerinti eljárás bizatott reájuk, hol a törvény szigora tulzott, sőt azok javitása és módositása is kezökbe adatott. —

Itt látjuk tulajdonképen a romai jogot rendszerre emelve, mit működésök sokoldalusága, terjedelme és életrevalósága mutat, ők adták, mondhatni, nagyobbrészt azon irányt, a melyen virágzását és nagyszerűségét nyerheté, — ők valának azok, kik a méltányosság köpenye alatt a szigoru jog szabályait enyhiték, a fennálló jogot oda reformálták, hogy egy mély és magasztos czélu társadalom azt bármikor örömmel vallhatta magáénak.

De elfogult s tán egyoldalu lennék, ha mindazt, a mit a romai jogban látunk s mind pedig mivé fejlőde az, azt a praetoroknak tudnám érdemül, — legtávolabbról sem, mert a jogtudósok és a fenálló törvényhozásnak ép oly számosak érdemei; de bátran merem állitani, hogy a praetorok működése volt a régi romai jog formaságainak lerontása, — a szigoru törvény enyhitése, erre s a körülményekhez képest felmerült és már ismert ujitások, melyeknek mindegyike tényező volt a rendszer tekintetében, — annak megváltoztatását illetőleg.

Hogy állitásaim alaposak, — nem vonható kétségbe, — főleg akkor, midőn azokat tényleg már igazoltam is. —

Egy fontos rész maradt még érintetlenül, mit e helyen röviden kijelölni szándékom, s ez az örökösödési jog, mint a mely valamint minden jognak, ugy de kiválólag a romainak is fedőzetét képezi. Az örökjogra nézve fontos fejleményre találunk, melyben legfontosabb a praetor szerinti örökösödés, mely nemhogy a szigoru

jog szabályait enyhité vala, sőt annak sok tekintetben válaszfalát alkatá.

A dologbani jogból felhozzuk azon intézkedéseket, melyek az obligationes ex delicti bünből: eredt kötelezettségből fordulnak elő, különösen azon magánbünök, melyek a polgári jogba tartoznak, minők a lopás furtum, rablás — rapina, — jogtalan kár — damnum injuria datum, — és becsület injuria. —

Ezekben öszpontosul mindaz, a mit a praetori működés fejleményeiből felhozhatánk, mint olyakat, melyeknek befolyásuk volt a rendszer tekintetében. —

Ha a romai jog elvein áttekintünk, különösen a praetorok intézményein, melyeket mint emlitők, nagyobbára az aequitas kifolymányaként kell tekintenünk, meg kell jegyezni, miszerint a méltány (aequitas) alatt a természeti jog értetett, vagy is az erkölcsi eszmék azon alapja, mely minden állampolgárnak egyaránt tulajdona s mely az államintézményeket a szabadság, egyenlőség és a józan ész sugallataira állapitja, — mig ezzel ellenkezők a mesterséges (strictum jus) mint mely megszoritott levén, az önkényes rendszabályok összegét foglalja magában s mely a kifejezés és betü által köti meg az embert. —

E megszoritott jogot, mint tudjuk, az aeqnitasnak alávetė egy birói rendelet (edictum praetorium) mint mely a tényekre támaszkodott, — mivel szemben a jogtudósok az önkényt támogatták. Ez volt oka azon küzdelemnek, melyet a romai jog rendszeréből ismerünk, midőn a polgári és aequitas-jogot tekintjük, — ennek

eredménye az agnatio és cognatio, — nuptiae justae, és concubinatus, a quiritaria proprietas és jus boni sat. sat.

Az e körül történt viszálkodások különféle stadiumokon mentek át, — melyek folytán a jogot az aristocraticus korszakból a bölcsészetibe átmenve látjuk, mit a praetorokon kivül a jog-tudósok eszközlének, kik ez utóbbit értve derék vitatkozók, de nem elméleti tudósok s néha oly okokkal elégedtek meg, melyek nevetségesek. *)

Felette érdekes Gans elmélkedése a romaiak joga felől, — állitván hogy a romaiaknak első időszaka, melyben a két elem (patricus—plebeus) egymásba van forrva, a fejedelemség, — a második, melyben elválnak s küzdenek, a köztársaság, a harmadik, melyben elgyengülnek s egymást semmisitik, a császárság. —

Szerinte az első időszakba a jog egy titok kevés avatottak kezében. Nyilatkozott ezen rövid, de velős kifejezésben: „jus divinum, pontificum aut speciale.“ A másodiki dőszak a küzdelem kora, melyben a patriciusok megosztatlanul akarják a jogot tartani s a köznép azt mégis megszerzi. —

Harmadik időszak: nincsenek többé pártok, az a

*) Egy romai törvény mondja, hogy a vak nem pörlekedhetik, mivel a birói kar jelvényeit nem látja. Dig. lib. I de post. — Paulus állitja (sentent. lib. IV. tit. 9.) hogy a 7 hónapos gyermek kifejletten születik, minthogy ezt Pythagoras számai is bizonyitani látszanak. (Lásd Cantu Caesar világtört. VII. k. 105 lap.)

mi most legfontosabéniségb, az egy s a modor, melylyel létét fentartja s védi. A méltóságdús állam tehát jogtudósi és véletlenségi állam. A jogtudomány egyedüli és saját tudománya a romai népnek, nem viseli magán többé a nyilvános szónoklat jellemét. A tanácskozások csak szóbeli s felirata: „jus privatum.“ —

A jognak jelleme tehát az első időszakban: „az erő és rövidség“, — a másodikban a „kiméletesség és ellenmondás“, -- a harmadlkban a „szétcsapongás és véletlenség“! —

Bevégezve fejtegetésem, nem maradt egyéb hátra, mint megjegyeznem, hogy jelen dolgozatomban a jogtörténet tere is figyelembe vétetett; összekötöttem Roma államtörténetével s karöltve haladtam a feltett pálya-kérdésén át.

Éreztem, hogy jelen kérdés e tér parlagon maradása miatt nehéz leszen, — de akaratom ifju erőmhez képest legyőzte a nehézségeket — s minden eszközt megragadtam, — melyre figyelmem kiterjedt és mitől a körülmények el nem tiltának.

Azon munkák pedig, melyeket tanulmányomul részint használtam, részint e tekintetben nevezetesek, következők:

1. Corpus juris germanici.

2. Hugo: Lehrb. der Geschichte d. röm. Rechts bis Justinian. Berl. 1790. 11. k. 1832 fr. Paris 1822.

3. Savigny: Gesch. d. röm. Rechts im Mittelalter. Heid. 1815 — 51. VII. k. olasz nyelven Firenze 1844 és 54.

4. Dabelow: Röm. Staats- u. Rechtsgesch. 1818.
5. Schweppe: Röm. Rechtsgesch. Gött. 1822, 3-ik kiad. 1830.
6. Tigerström: Die innere Gesch. d. römischen Rechts. Berl. 1838.
7. Tigerström: Die auss. Gesch. der römischen Rechts. Berlin 1841.
8. Thibaut: Lehrb. der Gesch. u. Instit. d. röm. Rechts. Berlin 1842.
9. Mackeldey: Lehrb. d. Instit. der heut. röm. Rechts-Gesch. 1814. 13-ik kiad. Wien 1851. Ven. 1844 II. kiad. spanyolul Madrid 1845, görögül Athen 1833, latinul 1847, magyarul Pest 1863.
10. Schilling: Lehrb d. Instit. u. Gesch. d. röm. Privatr. Leipz. 1834—46.
11. Henfner: Romai magánjog. Pest 1855.
12. Récsi: rom. jog elv. Dr. Scheuerl A. ut. Pest.
13. Cantu Caesar: Világ-történet. Pest.
14. Pauler: Encyclopaedia. Pest 1863. —

Eltekintve azon müvektől, melyek a romai jog elveit és a rendszer különféle tárgyalását illetik, mint melyeknek elősorolása minő hosszadalmas, épen oly távol lenne jelen kérdés mibenlététől.

S igy végül, midőn munkámra, birálóim szives figyelmét kikérem, vezéremül emlitem föl két hü barátomat, mely mindvégig volt velem: „a szorgalom és kitartás." Isten velünk!

PEST, 1865.
KHÓR & WEIN
KÖNYVNYOMDÁJA.

